

КОХЕРЕНТЕН КОНТУР НА РИЗОМАТА НА ХУМАНИТАРНОТО ЗНАНИЕ И ПЛАТФОРМА НА НООСФЕРАТА НА В. И. ВЕРНАДСКИ ЗА БИБЛИОСФЕРАТА

Проф. д.п.н. Александра Куманова

Посвещава се на 150-та годишнина
от рождението на В. И. Вернадски

Това не е карта. Това е проект на устройство за изпитание на различни варианти, за изготвяне на алтернативни карти, докато не се намери истинската.

У. Еко

1. Разклонение на хуманитарното знание

Позоваването на употребяваното днес в международните универсални вторично-документални източници [20–22, 24–27, 30, 33–41] и в отразените от тях първично-документални публикации понятие „хуманитарно“ открива наличието на различни негови тълкования: 1. отъждествяване на хуманитарното с човешкото въобще; 2. отъждествяване на хуманитарното със субективното; 3. взаимоотношенията му с обществознанието, естествознанието и технознанието; 4. съотношение и противопоставяне на „хуманитарно-научното“ и „естествено-научното“; 5. противопоставяне на хуманитарното на теологическото и свързването му с понятието „светско“ в неговия широк смисъл и т.н. Характерно е това,

че в основата на даденото понятие, безусловно, са заложили в различни концепции и направления една или друга философска постановка на проблема за човека.

Особено се открояват три философски концепции, срещани в практиката в различни модификации.

Най-напред, ще отбележим концепцията, получила широко разпространение в философско-научното движение на западния свят, – *съотношението на най-важните световни (глобални) проблеми с човешките ценности*, – отличаваща се с открит плурализъм. Оценявайки човешкото същество като индивид, личност, имащо право на свобода, щастие и възможност да развива своите способности и самоизява, хуманизмът на дадената философска позиция смята човешкото благосъстояние като критерий на оценката за съществуване на обществените институти и разглежда принципите на равенство, справедливост и човечност като желана норма на отношенията между хората (*вж* сведения, поместени под кодовите означения SS0758 и HH0203 на справочника на ЮНЕСКО „Енциклопедия на световните проблеми и човешкия потенциал“

[32], където цит. абривиатури имат съответните значения: SS – „колективни стратегии“; НН – „концепции на човешкото развитие“ (срв. с др. справочници: [29, 31, 42] и с авт. публикации на Е. Барилие (E. Barilier), Х. М. Баумгартнер (H. M. Baumgarthner), Р. Блазек (R. Blazek), Е. Аверса (E. Aversa), П. Р. Брегин (P. R. Breggin), А. Б. Чайнен (A. B. Chinen), В. Б. Вейгел (V. B. Weigel), Н. Волански (N. Wolacski и др.). Основание за подобна платформа се явява това, че смисълът, влаган в понятието „хуманизъм“, признава повече иманентната духовна сила в човека, отколкото в „далечното“ божество, която се изразява чрез развитието на човешкия интелект и културни творби. Хуманизмът, следователно, отстоява реалната социална еволюция, като най-голямо благо за най-многочислен брой хора, управлявани чрез търсене на мъдрост, не засягайки ценностите на религията или атеистическите догми, макар че обществото е устроено в съгласие с нормите на религията.

Тази платформа е незадоволителна във връзка с това, че лежащият в нейната основа принцип на хуманизма е склонен да се интересува само от психологическото, индивидуално-значимо ниво и недостатъчно го съпоставя с обществено-значимото, което, в крайна сметка, изолира ценностите и на двете. Едновременно с това, описаният подход пренебрегва трансцендентната природа на човечността.

На второ място, ще засегнем концепцията, отразена предимно в философско-научната литература на източно-европейските страни през периода 1917/1944–1945 год. – края на 1980-те год., където господстваща за дълги години се оказва твърдата схема на марксистско-ленинската идеология. В нея *човекът се разглежда като висша степен на живите организми на Земята, субект на общественно-историческата дейност и култура* (И. Ф. Ведин, Н. П. Дубинин, А. Н. Кочергин и Е. А. Спиринов, Е. С. Маркарян, И. Т. Фролов, Р. Харизанов, С. Дембровски (S. Dąbrowski), Ф. Хавличек (F. Havlíček), Ю. Кмита (J. Kmity), Х. Лайтко (H. Laitko), Л. Пана (L. Pan), А. Сташиук (A. Stasiuk), Р. Урбански (R. Urbacski), Е. Заремба (E. Zaręba) и др.). Основната трудност при решаването на сложните проблеми от комплекса на социалното и биологичното в човека, възникваща в рамките на дадения подход, се състои в това, че този проблем обхваща не едно, а много съотношения

и връзки, твърде разнородни и даже многослойни, многостепенни, но образуващи, заедно с това, единно сложно цяло, където центровете на тежестта могат да се преместват, макар че е неясен самият механизъм на преминаване от едно ниво на друго в различните фази – предимно, обществено-значимото – развитието на човека.

Незадоволителното тук е, разбира се, задължителното условие на използване само на онези същности, които допускат нагледно-чувствената представа – пречка по пътя на познание многообразието на реалността на човешката природа. Без да обръща внимание на духовните измерения, материализмът от само себе си не нанася вреда с едностранчивостта си, щом не посяга на духовните измерения, за което свидетелства целият ход на историята на философската мисъл с прилежащия към нея материалистически клон. Но, когато в своя стадий на войнствено проявление той си присвоява правото да отрича всички измерения, които не познава, той се превръща в смъртоносна спирачка за всяко истинско търсене на пътища за разкриване на връзките между нещата, в частност и особено остро, – в решаване на проблема за човека. Личностното начало на човека всъщност, в дадената концепция напълно отпада от отбелязаната концептуална линия за сметка на приоритета на колективното. Очевидно е, че човекът се е изучавал само в рамките на обществените науки, вследствие на което хуманитарният (като постижимото единство на наука – изкуство – религия) клон от знанието напълно е отпаднал от общата картина на познанието, което е в съответствие с опитите да се построи информационна система, съобразно само с обществените науки, откъснато от цялостното знание за човека (*вж* [10]). Любопитно е да се отбележи, че публикации от типа на *цит.*, са плод на крупни колективи (в посоченото съчинение с общо изложение, прогнозиращо перспективата е взел участие колектив от 36 автори). Интересно е, че в дадената работа съвсем не е избягвано сътрудничеството с международни информационните системи. Такова сътрудничество се е планирало, но само в рамките на обществените науки [10, с. 146] (*срв.* с информационната ситуация в СССР до 1992 г. [20, 22]; *вж* и изводите на теоретичната конференция от 27 ян. 1994 г. ИНИОН на РАН в областта на социалните и хуманитарните науки [23]).

Справедливо е да отбележим, че през 1980-те година, когато са се появили множество изследва-

ния от типа на *цит.*, започват да излизат и други, които са изключение от общото правило, сигнализиращи за появата на нова линия в разбиране на знанието за човека. Така в справочното пособие-пътеводител на Е. В. Иениш „Библиографското търсене в научната работe” разделът „Най-важни библиографски източници по отделните отрасли на знанието” се намира подраздел „Обществени и хуманитарни науки”, в който е отразена, макар и в съвсем непълен обем, ситуацията на международната информационна практика по осветляването на хуманитарната област на знанието [8, с. 122–124]. В съответствие с отбелязаното, обаче, важен е самият принцип на отношение към хуманитарното знание: хуманитарните сфери са разглеждани все пак и въпреки всичко в ползрението на информационните служби и техните сътрудници от източноевропейските страни.

На трето място, независимо от споменатата обща изолираност на научно-философското движение на източноевропейските страни от 1917/1944–1945 год. до края на 1980-те год. – началото на 1990-те год. от общия планетарен процес на хуманитаризация на знанието като цяло, в тях все пак се промъкват представи за човека, излизайщи извън рамките на твърдо установената идеологическа схема, описана *по-горе*. Ще споменем позицията на: Л. Д. Гудков, определящ хуманитарните науки като „знание за безкрайните манифестации на човешката същност”, „своеобразна „феноменология на духа”, утвърждаваща себе си – в свят от личности, история и култура” [6, с. 5]; Н. С. Коноплев, разкриващ предмета на хуманитарните науки по пътя на детерминация в тяхното съдържание на личностната проблематика като един от най-важните компоненти в системата на културните ценности [13, 14, с. 5] и т.н.

Важен източник на посочените позиции е линията, идваща от творчеството на М. М. Бахтин, в който се утвърждава, че предмет на хуманитарните науки се явява „изразителното и говорещото битие” [1, с. 410].

Специално внимание заслужава също и постановката, отразена в изследванията на философите на киевското общество (В. И. Шинкарук, В. И. Иванов, А. И. Яценко, А. И. Горак, С. Б. Кримски и др.), подчертаваща значимостта на философските категории „свят” и „свят на човека” за разбирането на същността на хуманитарните науки

(за разлика от такива категории като „действителност” и „битие”, „реалност” и „материя”, „субстанция” и „вселена”, – понятието „свят” приема действителността не сама за себе си, а в нейното съотношение към целите, интересите, практиката на човека, със самоопределението на човека в битието). В рамките на дадения подход понятието „свят на човека” е поставено в качество нетъждествено по отношение към понятието „научна картина на света”. „Светът на човека”, по-скоро, представлява картина, взета „в онзи ракурс, при който самият този свят става „човекоцентричен”, построява се около човешкия род и всяка личност” (И. М. Зубавленко [7, с. 37–38]). Безспорният факт на несъвпадение на „физически свят” с „човешкия свят” поставя като предмет на хуманитарното знание всеки „човешки-значим” материал: хуманитарно може да стане всяко нещо в такава степен, в каквато чрез него се опознава „човешкото” в човека (В. В. Илин [9]).

Към отбелязаните идеи за „човешкия свят” и „човешки-значимия материал” се отнасят работите на Б. Г. Ананиев, Т. А. Елизарова, Л. А. Зеленов, Е. А. Органян и Ю. А. Шрейдер, С. В. Чесноков, някои сборници с трудове на много автори [12, 19 и др.], които водят своите корените от идеите за многостепенността на космизма.

Посочената концептуална линия е започнала постепенно да намира въплъщение в трансформациите на серии текущи библиографски издания и др. вторично-документални източници на информация на ИНИОН, създадени след 1992 г. [21] на основата на съществуващите преди това и *цит. по-горе* вторично-документални издания (*вж* серията текущи библиографски указатели на ИНИОН: „Нова отечествена литература по обществени науки” („Икономика”, „Философия и социология”, „Наукознание”, „История. Археология. Етнография”, „Литературознание”, „Езикознание”, „Държава и право”) и „Нова чуждестранна литература по обществени науки” („Философия и социология”, „Наукознание”, „История. Археология. Етнография”, „Икономика”, „Езикознание”, „Литературознание”, „Държава и право”) [20, 22], които са излизали в този вид в продължение на периода от 1930-те г. до 1992 год. От 1993 г. отделни серии от двата текущи библиографски указателя се обединяват под друго в концептуален смисъл загл.: „Нова литература по социални и хуманитарни науки” (ИНИОН. РАН)

[21]. При все това обаче, такова възплъщение – реално е твърде далече от идеала на самата концептуална линия на хуманитарното познание, към което сега се забелязва известно доближаване. Засега към тази концептуална линия – на хуманитарното знание е проявено най-всеобхватно внимание само на теоретичното ниво на разглеждане на сферите, отразяващи хуманитарното знание във връзка с парадигмата на познанието. Такова изследване е достигнато засега само от Ю. А. Шрейдер [15, с. 149] и на практика още не е намерило адекватно осъществяване в реална информационна система.

Ако *първата* от отбелязаните тук философско-научни концепции на хуманитарното, човешкото, – условно наречена западна, – остава основополагаща философска дисциплина на териториалните ареали на своето културно разпространение, побираща научните знания за човека и философската антропология на онова равнище, на което се е формирал нейният научен, познавателен и емпиричен потенциал, – днес тя запазва само положението на специална дисциплина, оказала се в много отношения изместена от екзистенциализма, то *втората* от тях, – условно обозначена като идеологема на източноевропейските страни от периода на установяването в тях на диктатура на пролетариата, – се е изживяла заедно с падането на интереса към теориите за господството на тоталитарния строй във връзка с дискредитацията на идеята на общественото усъвършенстване, построено по схемата на марксистско-ленинския монизъм.

Съвсем иначе, обаче, стоят нещата с *третата* от разглежданите тук философско-научни концепции на хуманитарното – (антрополого-) космичното: многостепенно човешки-значимото, с което, несъмнено, е свързано бъдещето на формиращата се вече неklasическа парадигма на единство на преплитащите се линии на познанието по пътя на преосмисляне на отношенията между философия, религия, наука, изкуство и всекидневен живот.

Източници на това направление са „религиозно-философския ренесанс”, възродил интереса към метафизиката на основата на съединяване на националния дух и западното просвещение, установило се в Русия в продължение на XIX – началото на XX в. и разпространяващо се вече като идея на ноосферизма – на границата на XX–XXI в. и през XXI в., когато се възражда „руската

идея” имаща значение съвсем не само за Русия, но и за целия свят поради своята съсредоточеност върху главния човешки проблем – смисъла на живота. Плеяда от прославени руски философи-идеалисти със световноизвестни имена – Ф. М. Достоевски, В. С. Соловьев, Н. Ф. Фьодоров, В. В. Розанов, Н. А. Бердяев, С. Н. Булгаков, С. Л. Франк, Н. О. Лоски, Л. П. Карсавин, И. А. Илин, Б. П. Вишеславцев, П. А. Флоренски, А. Ф. Лосев, ... – превръщат онова, което традиционно е било предмет на вяра в предмет на знание интуитивно, диалектично, в обект на изследване. Тяхната философия е насочена към общочовешкия идеал в светогледа на В. И. Вернадски [2–5] и неговите последователи – към създаване на всеединна човешка общност, където индивидът не е смазан от останалите и всички не страдат от нечия болезнена индивидуалност.

Структуралистичните концепции на А. А. Любимцев, С. В. Мейен и Ю. М. Лотман в контекста на философската идея за единство на разслоения свят, които многократно привличат към себе си вниманието, се явяват съвременните приемници на мощното идейно-философско движение за многостепенността на космизма.

II. Идеята за всеединството на човечеството

Идеята на световно обединение – съборно всеединство на цялото човечество е особено актуална именно сега, когато релативизма във всичко, в това число, и в ценностите, е трагично знамение на времето и се съпътства от всеобща екологична и демографска катастрофа, наблюдавана наред с обезверяване, духовна криза и нравствено обедняване – човечеството е в безизходица. Бидейки аспект на самата християнска идея за любовта, „руската идея” (на космизма) има призиванието да действа заедно с всички нации и за тях в рамките на географските, планетарните и космическите простори. Явявайки се самата тя културна, – „евроазийска”, – симбиоза на постоянен диалог на означените културни региони на света, „руската идея” е възникнала като преодоляване въобще на всякаква едностранност и, в частност, като преодоляване едностранчивостта на привържениците на запада и славянофилите. Този синтез се осъществява на базата на две позиции в единната световна култура благодарение на характерната им „всемирна отзивчивост” в

религиозното сливане на индивидуалното и социалното: *бъдещето на човечеството се вижда в извисяване на общността, където личността напълно разкрива себе си, а смисълът на живота и културата лежи не в изкуствено затворената сама в себе си социална сфера, а в космическата сфера (социалната сфера като основа на космическото битие на човека).*

Учението на В. И. Вернадски за прехода на биосферата в ноосфера, – ипостас на космизма – води към разбирането, че живият космос изучава себе си чрез човека. В тази връзка идеите на цикличната динамика на Н. Д. Кондратиев днес се свързват с учението за ноосферата. Самият процес на развитие в различните сфери все по-широко и задълбочено се възприема като многостепенна самоорганизация, водеща към непрекъснат ръст на единството и разнообразията от форми на реалността и съзнанието (А. А. Богданов, А. А. Любищев). Характерно е, че една от обобщаващите работи по човекознание, съдържа в себе си калейдоскоп от проблеми в единния синтез на нейното космическо звучене, – монографията на съвременния руски учен-енциклопедист В. П. Казначеев е „Проблеми на човекознанието” [11]. Впечатлява това, че авторът насочва към необходимостта от изследване на възможното влияние на философията на всеединството (основоположник – В. С. Соловьев) върху създаването на „руския космизъм” и на учението на самия В. И. Вернадски [11, с. 6]. В съответствие с постановката, че „човек, човечество, народите, тяхното взаимодействие с природата, сред която те живеят, взаимодействието на човешките и природните комплекси с планетата и космоса ... се явяват предмет на човекознанието” [11, с. 11], В. П. Казначеев започва своята монография с представите си за човека в светлината на новата космогония. Интересуват го: човекът и биосферата; проблемите на екологията в човекознанието; перспективите на геокосмичната еволюция на планетата и човекознанието. В послесловието на научния редактор към книгата – А. И. Субетто – е показано значението на труда на В. П. Казначеев в потока на развитието на неклассическото човекознание [11, с. 300–339]. Съвременни аспекти на идеята на „руския космизъм” се съдържат в двата пребогати списъка от цитирана литература, поместени в разглежданата книга на В. П. Казначеев – автора на монографията и нейния научен редактор – А. И. Субетто [11, с. 285–299, 340–349].

И тъй, изброените три философски концепции на хуманитарното знание, приведени тук за разглеждане, си приличат в това, че понятието „хуманитарно знание” и „хуманитарно-научно знание” съвсем не са тъждествени. Първото понятие е по-широко от второто, тъй като подразбира не само научно знание за човека, но и цялото онова знание, което се съдържа в изкуството, в живота на хората, в съзнателното съпоставяне на науката с изкуството, художествената литература ...

Появило се в края на XII – началото на XIII в. понятието „хуманитарен”, с помощта на което някога и за кратко се е изразявало субективното впечатление при четене на древната литература [28, с. 647], свидетелства за важната страна на сега действащото понятие „хуманитарен”. Всъщност зад съвременното понятие „хуманитарен” се подрежда цялото онова поле от знания, което има отношение към човека и – на първо място, – към познанието на вътрешния свят на човека. Главният проблем тук съвсем не се състои в откриване на кръга, състава на всички онези дисциплини и предметни полета от знания, които, съгласно различни, – засега, по-скоро, субективни, – концепции на хуманитарното знание (което само по себе си е крайно любопитно като обект на изследване), изглежда доста по-различно. Основната сложност е в друго: характерът на вътрешния свят на човека в цялост е ненаблюдаем („Онова, което остава, откриват поетите”. – И. Х. Ф. Гелдерлин). Ето защо гигантският по обем философско-културен материал, получен в хода на историческото развитие на човечеството в опознаването на невидимата даденост, наричан „дух” и „душа”, се оказва извънредно важен за определяне границите на хуманитарното знание. За решаване на тази задача е изключително ценен светът на невидимата онтология, известен на човека по вътрешния му опит, който се проявява в качеството на твърде съществен обект за изучаване на онзи идеален материал, който е отразен в психиката и има родство с духовния свят на човека (*срв.*: лат.: religio – обединение).

III. Универсален съдържателен контур на знанието

Адекватното разкриване на дисциплинарното поле на хуманитарното знание е възможно, безусловно, на базата на зараждащата се днес парадигма на хуманитаризация на цялото знание, в

това число и научното. Този процес е свързан с опознаване двойствеността на същността на рационалното и интуитивното (съзерцателното) знание. Той се наблюдава в преплитането на такива противоречащи си един на друг философски линии на познанието като научния рационализъм, задълбочен по посока на неklasическия рационализъм и неогностицизма. Посоченото преплитане става, в частност, в руслото на идеята на космизма, на което се ацентрира, по пътя на преосмислянето на отношенията между философия, религия, наука, изкуство и всекидневен живот. Наблюдаваният днес преход на класическата наука, считаща фундаментална реалност само материята, към неklasическа, допускаща рационални обяснения, опиращи се на всичките четири вида причини (според Аристотел: действащи, финални, материални и формални), размества, безусловно, границите на познанието и преодолява узурпаторските права на науката при решаването на ценностните проблеми. Той е свързан с отказа на науката от нейните претенции на светогледна роля („Има на ценностите неотменна ска̀ла / Над скучните вековни грешки.“ – О. Е. Манделштам).

Всеки от съществуващите опити да се намери някакво общо основание на дисциплините (научни), влизащи в състава на хуманитарното знание, с изключение на създадените направления на космизма (Л. А. Уайт – Л. Н. Гумилев), е само теоретично дирене, имащо отношение към реалността на дефинираната като време и пространство протяжна и локализирана материя, което е неудовлетворително от гледна точка на изграждането на познанието като адекватна философска картина на света. Извършените отделни систематизации на научни дисциплини, с които разполага информационната практика днес, имат най-често, както се отбелязва, субективен характер. Ето защо уедрен системен поглед на дисциплинарното поле на хуманитарното знание се среща в действителността засега твърде рядко. Въпреки това е възможно да се открият две тенденции в интерпретацията на хуманитарното знание, съответстващи по съдържание, но различаващи се по форма изложения:

– *първо*, широко разпространените в западната практика представи за хуманитарното знание в информационно-документалните системи, отразени във вид на списък на предметни рубрики, разкриващи като сума неговите

границы, състав и обем (*вж.* списък на уедрените рубрики на западните библиографски указатели от международно значение по хуманитарно знание [24-27, 30, 33-41], представени тук по азбучен ред (на англ. ез): антропология и етнология (Anthropology & Ethnology); търговия и управление (Business & Management Science); обществено здравеопазване и медицина (Community Health & Medicine); комуникации и информатика (Communication & Information Science); образование (Education); изящни и приложни изкуства (Fine & Applied Arts); география и регионален анализ (Geography & Area Studies); юриспруденция, криминалистика и полицейска наука (Law, Criminology & Police Science); лингвистика и филология (Linguistics & Philology); литература (Literature); изпълнителско изкуство (Performing Arts); философия на науката и религия (Philosophy of Science & Religion); политически науки и международни отношения (Political Science & International Relations); масова култура (Popular Culture); психология и психиатрия (Psychology & Psychiatry); обществено управление (Public Administration); социология и обществена дейност (Sociology & Social Work); спорт и възстановяване (Sport & Recreation); статистика и демография (Statistics & Demography; *срв.* с архитектурата на библиогр. указ. по обществени науки, издавани от РАН. ИНИОН [21]);

– *второ*, започващите да се появяват по наше време, засега само в славянския свят, систематизации на сфери, влизащи в областта на хуманитарното знание [15, с. 149] (*вж.* позицията на Ю. А. Шрейдер, систематизирал отдолу нагоре сферите, съдържащи хуманитарно знание: **1.** здравеопазване, физкултура, възстановяване – всичко, което е основано на грижа за физическото здраве на човека; **2.** икономика, вкл. икономическа география и демография; **3.** социология в много широк смисъл на думата, вкл. право; **4.** лингвистика; **5.** психологически науки; **6.** история на обществото и култура; **7.** културология, литература, семиотика; **8.** втора философия (етика, естетика, логика и методология); **9.** първа философия (метафизика); **10.** богословие и религия: тази гледна точка е една от проявите на описаната *по-горе* зараждаща се сега философско-научна парадигма на хуманитаризация на цялото знание в края на XX – началото на XXI в.).

Изхождайки от изложената накратко ситуация и от целите на настоящото изследване, като отчитаме създалата се парадигма на неклассическото знание, може да се даде следното достатъчно обобщено работно определение на понятието „хуманитарно знание” – *всяко знание за човека и/или за отделни страни (духовна, физическа и т.н.т.) на неговата природа и живот или всякакво друго знание, което може да бъде използвано в процеса на жизненодеятелността му.*

Едновременно с това е очевидно, че получаването на хуманитарно знание се постига не обезпачено в рамките на едно или друго предметно – научно-дисциплинарно – поле (или в неговата система), а се явява, по-скоро, резултат на подхода, който целесобразно се нарича хуманитарен. Ще си позволим да го опишем твърде условно за целите на настоящото изследване: „*хуманитарен подход*” – *всеки начин на разкриване на природата на човека и неговия живот с присъщите им прояви.* Ясно е, че хуманитарният подход е насочен *от човека към човека и към външния свят* (за разлика от естествено-научния, напр., насочен *от външния свят към човека*). Няма съмнения, че в сферата на познание на човека, неговия свят, неговия живот и неговите ценности, влизат на равни начала не само едни или други научни дисциплини на усвояване на живота, неговото опознаване, – науката, но и философията, даваща философска интерпретация и разкриваща идейната натовареност на отделните факти и техните системи, изкуство и литература, изобразяващи света, пораждащи изключително ценен – образен и познавателен – материал за опознаване природата, живота и ценностите на човека, за удовлетворяване на неговите културни и естетически потребности (преживявания) и религия, основана на обединението на етическия и естетическия възглед за света на човека на основата на вярата в съществуването на трансценденталното. Безусловно също е и това, че всяко знание, съдържащо се в такива приложни области, като напр. различните автоматизирани системи (за производство, системи за управление, на промишлеността, битовото обслужване и т.н.т.), създадени на основата на биотехнологията и т.п., или дизайна (промишления, домашния и т.н.т.), – всяко подобно знание се опира на сложния комплекс на хуманитарното знание и е практическо пречупване на хумани-

тарния подход към живота. В заключение, в широкия смисъл на думата, цялото универсално човешко знание се явява хуманитарно поради своята хуманитарна ориентация, а международната универсална библиография – библиосферична орбита на ноосферата [16].

Тази вторично-документална орбита на ноосферата (библиосферата на международната универсална библиографска информация) е ризоматично-ретикуларно [18] наблюдаема в многообразните езикови траектории на информационното моделиране [17] благодарение на три принципа, прилагани към библиографските явления:

1. отделянето предшества обединяването, то е род на единението;
2. не е достатъчно множествеността да се мисли като единство;
3. необходимо е и единството да се мисли като множественост.

БЕЛЕЖКИ И ЛИТЕРАТУРА

1. **Бахтин**, М.М. Эстетика словесного творчества: Сб. избр. тр.; Состав. С. Г. Бочаров; Текст Г. С. Бернштейн, Л. В. Дерюгина; Примеч. С. С. Аверинцев, С. Г. Бочаров. М.: Искусство, 1979. 423 с.
2. **Вернадский**, В. И. Биосфера и ноосфера. М.: Наука, 1989. 261 с.
3. **Вернадский**, В. И. Живое вещество. М.: Наука, 1978. 358 с.
4. **Вернадский**, В. И. Размышления натуралиста. Научная мысль как планетное явление. М.: Наука, 1977. 191 с.
5. **Вернадский**, В. И. Размышления натуралиста. Пространство и время в неживой и живой природе. М.: Наука, 1975. 174 с.
6. **Гудков**, Л. Д. Специфика гуманитарного знания: Крит. концепция М. Вебера: Дис. ... канд. филос. наук. М., 1977. 211 с.
7. **Зубавленко**, И.М. Гуманитарные науки (объект, предмет, функции): Дис. канд. филос. наук. Ростов-н/Д., 1989. 107 с.
8. **Иениш**, Е. В. Библиографический поиск в научной работе: Справ. пособие-путевод. / Науч. ред. И.К.Кирпичева. М.: Книга, 1982. 248 с.
9. **Ильин**, В. В. О специфике гуманитарного знания. // Вопр. философии (М.), 1985, № 7, с. 48–50.
10. **Информационная служба в СССР по общественным наукам в двадцатилетней перспек-**

тиве: Комплекс. прогноз на 1986–2005 гг. М.: АН СССР. ИНИОН, 1983. 159 с.

11. **Казначеев**, В. П. Проблемы живого вещества и интеллекта: Этюды к теории и практике медицины III тысячелетия // Вестн. Междунар. инст. космической антропоэкологии (М.), 1995, Вып. 2, с. 7–24.

12. **Клаузура** ноосферы: Тез. докл. на Науч.-практ. конф. „Ноосфера – настоящее и будущее человечества”: [В 2 ч.] / АН СССР. Комис. по разраб. науч. наследия В. И. Вернадского; Отв. ред. И. И. Мочалов. М.: Ноосфера, 1988.

– Ч. 1. 312 с.

– Ч. 2. [Конструируем ноосферу]. 313–544, [1] с.

13. **Коноплев**, Н. С. Принцип детерминизма как методологическая основа гуманитарных наук: Содержание детерминации гуманитар. наук. Иркутск: Изд. Иркутского унив., 1986. 320 с.: с ил.

14. **Коноплев**, Н. С. Принцип детерминизма как методологическая основа гуманитарных наук: Содержание детерминации гуманитар. наук: Автореф. дис. докт. филос. наук. Л., 1987. 26 с.

15. **Cor cordium**: Портрет ученого в стиле интервью / Ведет беседы, авт. предисл. (с. 5–11), преамб. и примеч. (с. 154–170) А. В. Куманова; Лит. ред. А.А.Соловьев; Библиогр. ред. И. Л. Клим; Худож. фотопортр. С. Я. Мицевич; Худож. оформл. и символика Н. В. Скородум; [Рец. А. В. Мамонтов]. СПб.: ЛенНИИводоканалпроект, 1994. 173 с., [9] с.: фотопортр. Библиогр.: 208 нenum. назв.

16. **Куманова**, А. В. Введение в гуманитарную библиографию [CD-ROM]: Библиографовед. исслед.: Курс лекций по общ. библиографоведению: [Ч. I–II] / Гос. высш. инст. библиотековедения и информ. технологий (Болгария), Санкт-Петербург. гос. унив. культуры и искусств (Россия). София: Гутенберг, 2007. [1358 с.] (42,1 МВ). Windows 98/2000/XP; CD устройство. Дигит. изд.

– Ч. I. Философско-научоведческая картина гуманитарного знания: Библиографовед. исслед.: [Курс лекций] / [С.-Петербург. гос. акад. культуры и искусств (Россия); Общ. ред. А. А. Соловьев; Библиогр. ред. И. Л.Клим; Худож. оформление и символика Н. В. Скородума; Науч. консультанты: Я. Е. Белявский, Э. В. Соколов, В. А. Щученко; Рец.: А. В. Мамонтов, В. П. Леонов, Г. В. Головки]. Санкт-Петербург: ЛенНИИводоканалпроект, 1995. 252 с. : 24 сх., 3 табл. Библиогр. 510 [250 нум. и 260 нenum.] назв. 1. изд. Санкт-Петербург, 1995.

– Ч. II. Библиографоведческая картина гуманитарной библиографии: Библиографовед. исслед.: Курс лекций по общ. библиографоведению / Гос. высш. инст. библиотековедения и информ. технологий (Болгария); С.-Петербург. гос. унив. культуры и искусств (Россия) ; [Науч. ред. А. В. Мамонтов; Лит. ред. А. В. Кейв; Библиогр. ред. И. Л. Клим; Консультант изд. В. И. Велев; Граф. дизайн, ред. И. А. Бикова; Компьют. набор ризом Ц. И. Найденова, Т. В. Ал-Бахлул; Худож. исполнение графики и графич. композиции, резюме В. В. Анков; Худож. оформление и символика Н. В. Скородум; Рец.: А. В. Соколов, С. Г. Денчев. София: Гутенберг, 2005. LXXIX, 417, DCIX с.: 3 граф. формы, 14 сх., 3 табл. Библиогр. (1244 номер. и 865 нenum. назв. на 20 ез.); Показалци: системат.; предм.; ист.; геогр.; именован; на символите; на хуманит. измерения. 1. изд. София, 2005. Публ. и в: <<http://www.sno.unibit.bg>>.

17. **Куманова**, А.В. Когнитология компаративистической терминологии в сфере библиотечной и информационной деятельности (К проблеме создания на англо-русско-болгарского словаря): Панэпистемия библиотечно-информационной сферы: Трехязычный словарь – тектонический ментальный прибор [[1] The English – Russian – Bulgarian Dictionary of Library and Information Terminology = Англо-русско-болгарский словарь по библиотечной и информационной деятельности = Англо-русско-български речник по библиотечна и информационна дейност / Compil.: J. V. Richardson, E. R. Sukiasian, V. V. Zverevich, A.Kumanova; Managing ed.: S. Denchev; Ed.-in-Chief: A. Kumanova; Ed. Board: R. Burger, C. E. Gribble, I. L. Lynden, P. Polansky, B. L. Schaffner, Y. L. Shraiber, N. Vasilev, M. Maximova, T. Naydenova, S. Boycheva, A. Daskalov, R. Simeonova, T. Dermendzhieva, D. Raleva, B. Nikolova; Graph. ed.: N. Vasilev, B. Nikolova, B. Apostolova; Techn. ed.: N. Vasilev, V. Stefanova; Rev.: F. Mainhard, N. Kazanski, M. Mladenova, D. Christozov; [2] The Russian – Bulgarian – English Dictionary of Library and Information Terminology = Русско-болгаро-английский словарь по библиотечной и информационной деятельности = Руско-българо-английски речник по библиотечна и информационна дейност / Сост.: Э. Р. Сукиасян, В. В. Зверевич, А. Куманова, Д. В. Ричардсон; Отв. ред.: С. Денчев; Гл. ред.: А. Куманова; Ред. коллегия: Р. Бургер, Ч. Гриббл, И. Л. Линден, П. Полански, Б. Шаффнер,

Я. Л. Шрайберг, Н. Василев, М. Максимова, Ц. Найденова, С. Бойчева, А. Даскалов, Р. Симеонова, Т. Дерменджиева, Д. Ралева, Б. Николова; Граф. ред.: Н. Василев, Б. Николова, Б. Апостолова; Техн. ред.: Н. Василев, В. Стефанова; Рец.: Ф. Майнхард, Н. Казански, М. Младенова, Д. Христозов, С. Илиева; [3] *The Bulgarian – English – Russian Dictionary of Library and Information Terminology* = Болгаро-англо-русский словарь по библиотечной и информационной деятельности = Българо-англо-руски речник по библиотечна и информационна дейност / Състав.: А. Куманова, Д. В. Ричардсън, Е. Р. Сукиасян, В. В. Зверевич; Отг. ред.: С. Денчев; Гл. ред.: А. Куманова; Ред. колегия: Р. Бургер, Ч. Грибъл, И. Л. Линден, П. Полански, Б. Шафнер, Я. Л. Шрайберг, Н. Василев, М. Максимова, Ц. Найденова, С. Бойчева, А. Даскалов, Р. Симеонова, Т. Дерменджиева, Д. Ралева, Б. Николова; Граф. ред.: Н. Василев, Б. Николова, Б. Апостолова; Техн. ред.: Н. Василев, В. Стефанова; Рец.: Ф. Майнхард, Н. Казански, М. Младенова, Д. Христозов, С. Илиева. – София: За буквите – О писменехъ, 2010 с. – 886 с.: с ил. – Тр. на Студентското научно общество при Унив. по библиотекознание и информ. технол.: Том III. – Юбил. изд., посветено на 60-год. на Държ. библиотекарски инст., днес: Унив. по библиотекознание и информ. технол.] / Предисловие, рец. С. Денчев; Обща ред., дейксис Н. Василев; Експертна ред. Н. Казански; Библиогр. ред. М. Максимова; Терминолог. ред. Д. Ралева; Справочно-информ. ред. А. Даскалов; Рец.: Ф. Майнхард, А. Соколов, В. Леонов, М. Младенова, Д. Христозов, С. Илиева. София: За буквите – О писменехъ, 2012. 76 с.: 22 ил., 3 табл. Списък цит. лит.: 81 нум. назв. (Факлоносци VI). Юбил. изд., посвящено 250-лет. написания „Истории славяноболгарской ...” Св. отцом Паисием Хилендарским.

18. **Куманова**, А.В. Ризома на инфосферата: Морфология на библиографията: Генезис на световната универсална библиография: Теория на библиогр. форма: Учебник по общо библиографознание / Предг., рец. С. Денчев; Обща ред., дейксис Н. Василев; Експертна ред. Н. Казански; Библиогр. ред. М. Максимова; Терминолог. ред. Д. Ралева; Справочно-информ. ред. Ц. Найденова, А. Даскалов; Рец.: А. Соколов, В. Леонов, И. Теофилов. София: За буквите – О писменехъ, 2012. 1-442, I-CCCLII, 443–534 с.: 350 ил., 59 сх.,

22 репрод. (Факлоносци ; IV). Списък на цит. лит.: 1440 ном. назв. Табл. на термините и понятията, използвани от евро-американските специалисти през XVIII–XXI в. за диференциация на библиогр. явления, имащи отношение към формата на библиогр. информация: 1180 назв. на 20 ез. Именен показалец; Географски показалец; Показалец на заглавията; Списък на съкращенията. Юбил. изд., посветено на 250-год. от написването на „История славяноболгарская ...” от Св. о. Паисий Хилендарски. На болг. ез.

19. **Методологические** проблемы общественных и гуманитарных наук : [Сб. ст.] / Моск. гос. унив. им. М. В. Ломоносова ; [Под ред. П. А. Рычикова, В. С. Манешина]. – М., 1982. – 249 с.

20. **Новая** иностранная [для СССР (России)] литература по общественным наукам : [Тек.] библиогр. указ. / Ан СССР. ИНИОН: Сер.: Разн. гг.-1992 : NN 1-12. Москва, разн. гг.-1992.

21. **Новая** литература по социальным и гуманитарным наукам: [Тек.] библиогр. указ. / РАН. ИНИОН: Сер.: 1993- : NN 1-12. Москва, 1993-.

22. **Новая** отечественная [советская] литература по общественным наукам: [Тек.] библиогр. указ. / АН СССР. ИНИОН: Сер.: Разн. гг.-1992 : NN 1-12. Москва, разн. гг.-1992.

23. **Развитие** научной информации в области социальных и гуманитарных наук: Материалы теорет. конф., посв. 25-летию ИНИОН РАН, Москва, 27 янв. 1994 г. М., 1994. 170 с.

24. **American** humanities index (AHI): Vol. 1- . New York: Wilson Co., 1975- .

25. **Arts & Humanities** citation index (AHCI): Vol. 1–3 / Inst. for sci. inform. Philadelphia (Pa.), 1976- .

26. **Bibliographie** internationale de l’Humanisme et de la Renaissance: [1-] / Féd. int. des soc. et inst. pour l’étude de la Renaissance. Genève: Libr. Draz, 1966- .

27. **British** humanities index (BHI) / Issued by the Libr. Assoc. London, 1915- .

28. **Ch.**, F. Umanesimo. // Enciclopedia Italiana di scienze, lettere ed arti : T. 15. R., [1937], p. 647–649.

29. Data bases in the humanities and social sciences. 3. 1985 / Ed. T. F. Moberg. – Osprey (Fla.) : Paradigm, 1987. – 533 p. : diagr.

30. **Dissertation** abstracts international: Sect. A-C. Ann Arbor (Mi): Bell & Howell Co., 1938- .

31. **Encyclopedia** of human evolution and prehistory / Ed. by J. Tattersal et al. N. Y.; L.: Garland, 1988. XXXVI, 603 p. : ill.

32. **Encyclopedia** of world problems and human potential: [Vol. 1–2]. 3. ed. Münch.; N.Y.; L.: Saur, 1991.
– Vol. 1. 1187 p.; – Vol. 2. 954 p.
33. **Humanities** index (HI). Bronx (New York): Wilson Co., 1974- .
34. **Index** to social science & Humanities proceedings (ISS HP): Category ind.; Contents of proc. auth.; Ed. ind.; Meeting location ind.; Permuterm sub. ind.; Corporate ind. / Inst. for sci. inform. Philadelphia (Pa.), 1976- .
35. **Indice** Español de Humanidades (IEH): Span. bibliogr. of sci. journ. of soc. sci. and humanities: Ser. A-D / Inst. de Inf. y Doc. en Cienc. Soc. y Humanid., Centro Nac. de Inf. y Doc.; C.S.I.C. Madrid, 1976- .
36. **International** bibliography of the social sciences / UNESCO. London; Chicago, 1951- .
37. **Japanese** periodicals index (JPI): Humanity of Social science / Nat. diet libr. Tokyo, 1948- .
38. **Social** sciences (SS). Bronx (New York): Wilson Co., 1974- .
39. **Social** sciences citation index (SSCI): An intern. multidisciplinary ind. to the lit. of the soc., behavioral and related sci. : Iss. in parts : Corporate address ind., Source ind., Permuterm sub. ind. / Inst. for sci inform. Philadelphia (Pa.), 1974- .
40. **Social** sciences & Humanities index (SSHI) / Formerly : International index. Bronx (New York): Wilson Co., 1907–1974.
41. **Social** sciences index (SCI). Bronx (New York): Wilson Co., 1974- .
42. **Thinès**, G. et al. Dictionnaire général des sciences humaines / G. Thines, A. Lempereur. Louvain-la-Neuve: CIACO, 1984. 1033 p.

**COHERENT OUTLINE OF THE RHIZOME OF
THE HUMANITARIAN KNOWLEDGE AND THE PLATFORM OF
THE NOOSPHERE OF
V. I.VERNADSKIY FOR THE BIBLIOSPHERE**

A. V. Kumanova

Summary

It is shown the branching of the humanitarian knowledge in the primary and universal international secondary-documentary sources. The intrinsic polysemy of the term humanitarian leads to different conceptions. There are three philosophical concepts, in various modifications: 1) Western philosophical-scientific tradition based on the global and human values; 2) Eastern European philosophical-scientific literature in the period 1917/1944-1945 – 1989 within the rigid scheme of the Marxism-Leninism ideological doctrines; 3) (anthropologic-) cosmical: multy-level human-significant undoubtedly connected to the non-classical paradigm of the unity of different lines of reassessment of relations between philosophy, religion, arts and ordinary life. The *Russian idea* (cosmism) and the teaching of V. I. Vernadskiy about the transition of biosphere into noosphere are perceived in connection with the paradigm that the living universe is self-cognoscible through Man (ideas of cyclical dynamics of N. D. Kondratiev; multy-level self-organization increasing the unity and the variety of forms of reality and consciousness of A. A. Bogdanov, A. A. Lyubishchev; the problem of Human studies in the light of non-classical knowledge of V. P. Kaznacheev – A. I. Subetto). It is studied the discipline field of the humanitarian knowledge on the ground of the new paradigm of the humanization of all knowledge. The interrelation of science, arts, literature, everyday life and religion has been revealed. In general all the human knowledge is perceived in its humanitarian capacity and orientation, and the international universal bibliography is presented as a bibliospherical stage of the noosphere.

Key words: *humanitarian knowledge – humanitarian-scientific knowledge – non-classical paradigm – rhizome – noosphere – bibliosphere – international universal bibliography*

